

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-202>

УДК 811.112.2'25:811.112.2'37

Запорожець Д.А., Стецюк Ю.В.

Черкаський державний технологічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТА ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти перекладацьких трансформацій, зокрема зосереджено увагу на застосуванні лексико-семантичних та граматичних трансформацій при аудіовізуальному перекладі. На підставі аналізу наукової літератури подано визначення поняття «перекладацькі трансформації». Наведено класифікацію перекладацьких трансформацій відомих вітчизняних та зарубіжних учених, детально схарактеризовано граматичні та лексико-семантичні трансформації та обґрунтовано особливості їх застосування під час перекладу кінофільмів.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, трансформація, кінотекст, кінопереклад.

Zaporozhets Diana, Stetsiuk Yuliia

Cherkasy State Technological University

APPLICATION OF LEXICO-SEMANTIC AND GRAMMATIC TRANSFORMATIONS IN TRANSLATION OF GERMAN MOVIES

Summary. The article deals with the theoretical aspects of translation transformations, in particular, focuses on the use of lexical-semantic and game transformations in audiovisual translation. It is indicated and scientifically substantiated that the translation of films increasingly penetrates into the scientific space and focuses the attention of domestic and foreign scientists. The necessity of theoretical and practical explanation of the problems of classification and application of translation transformations to ensure adequate translation of film text in connection with the active development of cinema and its spread in the cultures of other countries is indicated. We have found that the type of translation of an audiovisual product differs from other forms of translation in that in this case we are talking about audio and visual components. On the basis of the analysis of scientific literature the definition of the concepts "translation transformations" and "audiovisual translation" is given. The importance of solving the identified problem dictated by the need for adequate translation of films and audiovisual products is substantiated. The classification of translation transformations of famous domestic and foreign scientists is given. Attention is focused on certain differences in the definition of "translation transformations". Grammatical and lexical-semantic transformations are described in detail and the peculiarities of their application in the translation of films are substantiated. On the basis of the German film "Das Leben der Anderen" and the Ukrainian translation of it, the use of a large number of different types of translation transformations by translators is considered and analyzed; accordingly, among them we identified lexical-semantic and grammatical transformations: the addition of lexical units, the emission of lexical units, lexical deployment, lexical folding, generalization, concretization, logical development, conversion, holistic conversion, semantic alignment, and adaptation. Accordingly, it is established that each transformation has its own characteristics, certain patterns and frequency of use.

Keywords: audiovisual translation, transformation, cinema text, film translation.

Постановка проблеми. Набуваючи глобального характеру переклад кінофільмів все більше проникає у науковий простір та зосереджує увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Сьогодні фільм є однією з найбільш домінуючих форм культури у суспільстві, відповідно, домінує в міжнародному культурному обміні. Тип перекладу аудіовізуального продукту відрізняється від інших форм перекладу тим, що в даному випадку мова йде власне про аудіовізуальний переклад. Вчені зазначають, що цей процес включає в себе аспект «аудіо», відповідно «почуте» та містить візуальний компонент, відповідно «побачене». Таким чином, глядачі фільму отримують аудіовізуальний текст за двома взаємопов'язаними каналами, які відображаються на екрані. Вчені-лінгвісти зазначають у своїх наукових працях про проблеми, що стосуються перекладу кінотексту та пропонують власні стратегії та техніки перекладу, класифікації процесів перекладацької діяльності у сфері кінематографу. Проте, на сьогодні, єдиної методики кіноперекладу, яка була б загальною для будь-якого методу перекладу

кіно-фільму (дубляж, субтитрування та ін.), не було встановлено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі перекладацьких трансформацій було присвячено багато наукових праць. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми можна виділити дослідження Я. Рецкера [7], В. Комісарова [4], Л. Бархударова [1].

Л. Бархударов стверджує, що «досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу»), всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов, вимагає від перекладача насамперед вміння зробити численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, так звані перекладацькі трансформації, для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, вкладену в вихідному тексті...» [1, с. 190]. Дослідження, присвячені особливостям лексичних та граматичних трансформацій при перекладі, аналізувала у науковій роботі Е. Хабібулліна [9]; В. Лісіцина та Е. Арутюнов ґрунтовно розглянули види граматичних трансформацій у письмовому перекладі [6].

Варто зауважити, що зарубіжні вчені В. Коллер (W. Koller) [15] та Х. Хоніг (H. Höning) [13] аналізували застосування перекладацьких трансформацій у взаємозв'язку з особливостями міжкультурної комунікації; вчена В. Хайдрум (W. Heidrum) [12] розкрила сутність культурологічної компетентності перекладача та з'ясувала вплив іншомовної культури на розуміння змісту як цілісного твору.

Перекладачка Снелл-Хорнбі [14] розглядає подібні перетворення як феномен компаративної лінгвістики. Розв'язанню обумовленої проблеми, продиктованої необхідністю адекватного перекладу кінофільмів, присвятили праці вітчизняні вчені: М. Шевченко – аналізував особливості перекладу художніх фільмів [10]; П. Іванова розробила модель перекладу художніх фільмів. Особливу увагу вчена звернула на досягнення адекватності сприйняття у перекладацькій практиці [3]; В. Горшкова аналізувала проблематику кіноперекладу, зокрема – субтитрування та дублювання кінофільмів [2].

Мета статті полягає у висвітленні лексико-семантичних та граматичних перекладацьких трансформацій при перекладі німецьких фільмів.

Об'єктом дослідження виступає німецькомовний фільм «Das Leben der Anderen» та українськомовний переклад до нього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на певні відмінності у термінах, багато лінгвістів, перекладачів та дослідників подають своє визначення поняття «трансформації». Вітчизняна вчена О. Селіванова [8] пояснює трансформації – як основу більшості видів перекладу, що полягає в зміні формальних (лексичних або граматичних трансформацій) або семантичних компонентів вихідного тексту, при цьому зберігаючи інформацію, призначену для передачі.

Як стверджує дослідниця С.-Хорнбі, перекладацькі процеси (трансформації) – це вказівки щодо перекладу, вони формують мовні рефлексії хорошого перекладача, але не замінюють свідомі рефлексії, інтуїції та творчості [14].

Важливим також є дослідження перекладачки Снелл-Хорнбі щодо класифікації трансформацій. У концепції Снелл-Хорнбі феномен перекладацьких перетворень розглядається як процес перекладу, що не стосується окремих абзаців чи частин тексту, а залежить від способу перекладу. При чому це прийоми перекладу, які повинні бути розроблені для певної мовної пари (наприклад, Deutsch-Englisch). З цієї причини, трансформації здебільшого стосуються контрастної лінгвістики, тобто вони є твердженнями про відмінності в системах двох мов (лексичні, граматичні, семантичні) [14].

В аналізованому контексті варто розглянути класифікацію семантичних та лексичних трансформацій Снелл-Хорнбі:

- лексичне запозичення (lexikalische Entlehnung) (перенесення слів з мови оригіналу);
- лексична заміна (lexikalische Ersetzung) (тривіальний випадок: заміна однієї лексеми на іншу);
- лексична структурна заміна (lexikalische Strukturwechsel) (заміна в області словотворення);
- семантичне запозичення (semantische Entlehnung) (вербалізація одних і тих же характеристик змісту, наприклад, абсолютних еквівалентів ідіоматичних виразів);

- семантична модуляція (semantische Modulation) (зміна перспективи за допомогою вербалізації інших характеристик контенту);

- семантична експлікація (semantische Explikation) (збільшення ступеня експлікації);

- семантична імплікація (semantische Implikation) (зниження ступеня експлікації);

- семантична мутація (semantische Mutation) (заміна денотативного вмісту на користь іншого інваріанта);

- семантична трансформація (semantische Transformation) (зміна синтаксичної побудови).

За словами М. Шрайбера, одна з дефініцій «трансформації» – це техніка перекладу, що відноситься до невеликих розділів тексту і залежить від мовних і культурних пар. Тобто, за його словами, трансформації означають конкретні прийоми чи стратегії вирішення в конкретних ситуаціях перекладу. Науковець класифікує їх на три групи, а саме – трансформації тексту, трансформації середовища та трансформації міжмовного редагування [16]. У порівнянні з іншими концепціями, в науковій праці М. Шрайбера «Переклад і редагування» подано більш чітку систему методів перекладу. Розглянемо:

- переклад «слово в слово» (Wort für Wort Übersetzung) (збереження кількості слів, частини мови, порядку слів);

- перестановка (Permutation) (зміщення складових речень);

- поширення (Expansion) (збільшення кількості мовних елементів);

- вилучення (Reduktion) (зменшення кількості мовних елементів);

- міжкатегоріальна заміна (Intrakategoriale Veränderung) (зміна граматичної функції всередині слова);

- транспозиція (Transposition) (зміна частини мови).

Відповідно до концепції перекладачки Снелл-Хорнбі [14], чия класифікація дуже схожа до вище висвітлених думок М. Шрайбера, можна виокремити 7 основних граматичних трансформацій:

- граматичний дослівний переклад (Grammatische Wort für Wort Übersetzung);

- граматична перестановка (Grammatische Permutation);

- граматичне розширення / скорочення (Grammatische Expansion / Reduktion);

- граматична внутрішньокатегоріальна заміна (мовна модифікація граматичної функції) (Grammatischer Intrakategorialer Wechsel);

- граматична транспозиція (Grammatische Transposition) (зміна частини мови);

- граматичне перетворення (Grammatische Transformation) (зміна синтаксичної конструкції) [14].

В даному контексті варто апелювати до класифікації лінгвістів З. Кучер, М. Орлової та Т. Редчиць, які серед граматичних трансформацій визначають 6 основних:

- додавання граматичних одиниць;

- випущення граматичних одиниць;

- заміна граматичних форм частин мови;

- заміна частин мови;

- факультативні зміни порядку слів, їхніх частин, членів речення, конструкторів, структури речення;

- заміна кількості і типів речень [5].

Дослідниця В. Лісіцина граматичні трансформації трактує як перетворення структури речення при перекладі, які відповідають нормам мови перекладу. Вона теж стверджує, що перетворення можуть бути повними або частковими, тобто при заміні головних членів речення відбувається повна трансформація, якщо ж замінюють лише другорядні – часткова. Змінюватися можуть не тільки члени речення, а й частини мови. Вчена акцентує увагу на тому, що зазвичай, це відбувається одночасно [6].

Швейцарський науковець В. Коллер також досліджував трансформації [15]. Його теорія впливає з перекладацьких відносин. Розглядаючи термін «трансформація», В. Коллер пояснює цей зв'язок між цільовим текстом перекладу на одній мові та вихідним текстом на іншій мові. Також, за словами В. Коллера, еквівалентність цього цільового тексту повинна бути максимальною приближеною до оригіналу. Наприклад, в цільовому тексті повинні зберігатися якості за змістом, функціональністю та стилем.

Дослідник розглядає лише п'ять можливих трансформацій при перекладі та подає ґрунтовний аналіз підбору відповідників, поділяючи їх на 5 підтипів. Розглянемо:

а) Відповідник «один до одного». (Die Eins-zu-eins-Entsprechung) – тобто, при перекладі з мови оригіналу на мову перекладу значення слова має лише один відповідник.

б) Відповідник «один до багатьох». (Die Eins-zu-viele-Entsprechung) – еквіваленти не обов'язково мають повинні бути схожими за значенням.

в) Відповідник «багато до одного». (Die Viele-zu-eins-Entsprechung). У мові оригіналу є кілька виразів, в той час як в мові перекладу є тільки один. В результаті виходить нейтральний переклад.

г) Відповідник «один до нуля». (Die Eins-zu-Null-Entsprechung (Lücke)). Може трапитися так, що перекладач не знайде еквівалента в мові перекладу з мови оригіналу, особливо в разі перекладу термінів.

д) Відповідник «один до частини» (Die Eins-zu-Teil-Entsprechung). Вираз в мові перекладу тільки частково відповідає значенню виразу в мові оригіналу [15].

Як зазначає В. Хайдрум [12], перекладачі також повинні володіти «міжкультурною компетенцією», яка дозволить їм оцінювати те, як представники обох культур сприймаються один одним і якими знаннями про зарубіжну культуру вони володіють, тому певна методика може створюватися лише для конкретної мовної пари.

Д. Делабастіта виділяє наступні типи трансформацій, чи, як їх характеризує вчена, пари мовної гри [11].

– Гра слова – гра слова (Wortspiel – Wortspiel). В мові перекладу є відповідна гра слів, яка адекватно відображає значення гри слова в мові оригіналу;

– Гра слова – гра слова відсутня (Wortspiel – kein Wortspiel). В мові перекладу немає відповідника;

– Гра слова – подібний риторичний засіб (Wortspiel – ähnliches rhetorisches Mittel);

– Гра слова – нульовий переклад (Wortspiel – Null-Übersetzung). Частина тексту з грою слів опускається;

– Не гра слів – гра слів (Nicht-Wortspiel – Wortspiel). У тексті перекладу гра слів вводиться

в такий момент, коли в початковому тексті її немає. Це служить для компенсації іншої позиції в тексті, в якій гра слів була опущена [11].

У процесі дослідження нами було встановлено, що в контексті використання граматичної трансформації найчастіше відбувалося додавання сполучників та займенників:

– *Dreyman, ganz gleich wie oft Sie in Ihren Stücken schreiben, Menschen verändern sich nicht. Драйман, мені однаково як часто Ви пишете це у своїх сценаріях, але люди не змінюються.*

Заміна граматичних форм частин мови:

– *Das ist genau der arrogante Typ, vor dem ich meine Studenten immer warne.*

Vid takih zuxvalix tyniv я i zastepiraju svoix studentiv. Від таких зухвалих тинів я i zastepiraju svoix studentiv.

– *Ich wollte dich nur ins Theater einladen. Просто хочу запросити тебе в театр.*

– *Ich höre viel über Ihre Arbeit. Я багато чув про Вашу роботу.*

– *Aber ich sage dir doch, der ist sauberer als sauber... Кажу тобі, він чистий...*

Серед застосування перекладачем лексико-семантичних трансформацій ми виокремили додавання лексичних одиниць:

– *Du siehst, es kommt nicht nur auf gute Noten im Leben, obwohl meine, ja, dank dir, gar nicht so schlecht waren. Бачиш, не все в житті залежить від оцінок, хоч у мене, завдяки тобі, оцінки були непогані.*

– *Das sagt mir mein Bauch... und der lügt nicht. Я це нутром чую... а моя інтуїція не бреше.*

– *«Der Dichter ist der Ingenieur der Seele». Драматург – це інженер людської душі.*

– *Beschreiben Sie mir doch bitte einmal, was Sie an diesem 28. September gemacht haben? Покажіть, будь ласка, що ви робили 28 вересня?*

– *Mein liebes Kind was hast du? Дитино, що з тобою?*

– *Aber... versetzen Sie sich doch für einen Moment in seine Lage. Але... поставте себе на його місце.*

Варто зазначити, що додавання лексичних одиниць є однією з найчисельніших видів лексико-семантичних трансформацій, чого не можна сказати про випущення лексичних одиниць, які зустрічалися рідше.

В наступній парі досліджуваних трансформацій, а саме лексичних розгортань та лексичних згортань, наша думка тільки підтверджується. Як видно з наступних прикладів, лексичне розгортання в разі перевищує за кількістю лексичне згортання.

– *Das hab' ich doch schon zu Protokoll gegeben. Я вже давав свідчення для протоколу.*

– *Ein Lügner hat sich genaue Sätze zurechtgelegt, auf die er bei großer Anspannung zurückfällt. Той, хто обманює – завчає фрази, які зможе повторити під великим тиском.*

– *Ja, früher haben Sie sie ja beruflich verfolgt, nicht? Раніше Ви переслідували його з професійних міркувань, так?*

Висновки. Підводячи підсумки варто зазначити про необхідність теоретичного та практичного пояснення проблем класифікації та застосування перекладацьких трансформацій для забезпечення адекватного перекладу кінотексту у зв'язку з активним розвитком кінематографу та його по-

ширенням у культурі інших країн. У ході наукової розвідки ми виявили, що кінострічка, а саме кінотекст, перекладається за допомогою великої кількості різного характеру перекладацьких трансформацій, відповідно серед них нами було виокремлено лексико-семантичні та граматичні трансформації: додавання лексичних одиниць,

випуснення лексичних одиниць, лексичне розгортання, лексичне згортання, генералізацію, конкретизацію, логічний розвиток, конверсивну заміну, цілісне перетворення, смислове узгодження та адаптацію. Відповідно встановлено, що кожна трансформація має свої особливості, певні закономірності та частоту вживання.

Список літератури:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Горшкова В.Е. Перевод в кино: дублирование vs. субтитры (на материале фильма Люка Бессона «Ангел-А», Франция, 2005 г.). *Вестник НГУ*. 2007. Т. 5. Вып. 1. С. 135–140.
3. Иванова П.В. О моделях перевода художественных фильмов. *Учен. зап. Ленингр. гос. обл. ун-та им. А.С. Пушкина*. Т. 14. Вып. 3. Вопросы германской и романской филологии. 2005. С. 218–226.
4. Комісаров В.Н. Загальна теорія перекладу : навчальний посібник. М. : ЧеРо, 2000. 136 с.
5. Кучер З.І., Орлова М.О., Редчиць Т.В. Практика перекладу : навч. посібник для студ. вищ. навч. заклад. Вінниця : Нова Книга, 2013. 504 с.
6. Лисицына В.О., Арутюнов Э.К. Виды грамматических трансформаций при письменном переводе. *Международный журнал экспериментального образования*. 2014. № 10. С. 165–167.
7. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика : очерки лингв. теории пер. Москва : Междунар. отношения, 1974. 216 с.
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. П. : Довкілля-К, 2011. 844 с.
9. Хабибуллина, Э.К. Замены как грамматические трансформации, используемые при переводе татарской художественной прозы на турецкий язык. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2015. № 11/2. С. 265–268.
10. Шевченко М.Є. Особливості перекладу художніх фільмів. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. 2017. № 22.
11. Delabastita, Dirk (1989). Translation and Mass-Communication: Film and TV Translation as Evidence of Cultural Dynamics, in: Babel, 35/4, 193–218.
12. Heidrum, Witte (2007). Die Kulturkompetenz des Translators. Tübingen: Stauffenburg.
13. Höning, Hans G. (1987). Wer macht die Fehler? In: Jörn Albrecht (eds.) Translation und interkulturelle Kommunikation. Frankfurt a. M./Bern/New York/Paris: Peter Lang.
14. Hornby, Snell. Mary & Höning, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (Hrsg.) (1998). Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg.
15. Koller, Werner (2011). Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 8., neubearb. Aufl. Unter Mitarbeit von Kjetil Berg Henjum. Tübingen/Basel: A. Francke Verlag.
16. Schreiber, Michael: Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: SNELL-HORNBY, Mary et al. (Hrsg.) Handbuch Translation. Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1998, 151–154.

References:

1. Barhudarov, L.S. (1975). Yazyk i perevod (Voprosy obshej i chastnoj teorii perevoda) [Questions of general and particular theory of translation]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 240 p. (in Russian)
2. Gorshkova, V.E. (2007). Perevod v kino: dublirovaniye vs. subtitry (na materiale filma Lyuka Bessona «Angel-A», Franciya, 2005 g.) [Movie Translation: Duplication vs. subtitles]. *Vestnik NGU*. T. 5. Vyp. 1, pp. 135–140. (in Russian)
3. Ivanova, P.V. (2005). O modelyah perevoda hudozhestvennykh filmov [About feature films translation models]. *Uchen. zap. Leningr. gos. obl. un-ta im. A.S. Pushkina*. T. 14. Vyp. 3. Voprosygermanskoj i romanskoj filologii, pp. 218–226. (in Russian)
4. Komisarov, V.N. (2000). Zahalna teoriia perekladu: navchalnyi posibnyk [Theory is ignored: first-hand post]. M.: CheRo, 136 p. (in Ukrainian)
5. Kucher, Z.I., Orlova, M.O., & Redchyts, T.V. (2013). Praktyka perekladu [Translation practice] : navch. posibnyk dlia stud. vyshch. nav. zaklad. Vinnytsia : Nova Knyha, 504 p. (in Ukrainian)
6. Lisicyna, V.O., & Arutyunov, E.K. (2014). Vidy grammaticeskikh transformacij pri pismennom perevode [Types of grammatical transformations in translation]. *Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya*, no. 10, pp. 165–167. (in Russian)
7. Recker, Ya.I. (1974). Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika [Translation Theory and Translation Practice]: ocherki lingv. teorii per. Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 216 p. (in Russian)
8. Selivanova, O.O. (2011). Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. P.: Dovkillia-K, 844 p. (in Ukrainian)
9. Habibullina, E.K. (2015). Zameny kak grammaticeskije transformacii, ispolzue-mye priperevode tatarskoj hudozhestvennoj prozy na turekij yazyk [Substitutions as grammatical transformations used in translating Tatar fiction into Turkish]. *Gumanitarnye, socialno-ekonomicheskie i ob-shestvennye nauki*, no. 11/2, pp. 265–268. (in Russian)
10. Shevchenko, M.Ye. (2017). Osoblyvosti perekladu khudozhnykh filmiv [Features of translation of feature films]. *Zbirnyk naukovykh prats z aktualnykh problem ekonomichnykh nauk*, no. 22. (in Ukrainian)
11. Delabastita, Dirk (1989). Translation and Mass-Communication: Film and TV Translation as Evidence of Cultural Dynamics, in: Babel, 35/4, 193–218.
12. Heidrum, Witte (2007). Die Kulturkompetenz des Translators. Tübingen: Stauffenburg.
13. Höning, Hans G. (1987). Wer macht die Fehler? In: Jörn Albrecht (eds.) Translation und interkulturelle Kommunikation. Frankfurt a. M./Bern/New York/Paris: Peter Lang.
14. Hornby, Snell. Mary & Höning, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (Hrsg.) (1998). Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg.
15. Koller, Werner (2011). Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 8., neubearb. Aufl. Unter Mitarbeit von Kjetil Berg Henjum. Tübingen/Basel: A. Francke Verlag.
16. Schreiber, Michael (1998). Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: SNELL-HORNBY, Mary et al. (Hrsg.) Handbuch Translation. Tübingen, Stauffenburg Verlag, 151–154.